

אריך קסטנר, בן גרמניה האחרת

אריך קסטנר הוא סופר סימפאטי. ווהי תכונה, שמוצאים אותה רק לעיתים נדירות אצל סופרים, אולי אפילו לעיתים נדירות יותר מאשר כישרון. אריך קסטנר חביב עלי למן ימי ילדותי, בהם קראתי את "אמיל והבלשים"⁽¹⁾, את "פיצפונת ואנטון"⁽²⁾, את "השלושים וחמישה במאי"⁽³⁾, ואת "הטלפון המכושף"⁽⁴⁾. רק לאחר שנים נתברר לי, לתמהוני, כי קסטנר לא כתב אך ורק ספרי ילדים. אכן, כאשר הנאצים שרפו את ספריו הם לא נתכוונו לקסטנר לילדים, אלא לקסטנר למבוגרים. יצירת הפרוזה הגדולה ביותר של קסטנר למבוגרים היא "פביאן"⁽⁵⁾. הרומאן "פביאן" זכור לי משנות הטפש-עשרה שלנו. בתרגום עברי, בכריכה ירוקה, עבר הספר אצלנו בבית-הספר מתחת לשולחנות, ביחד עם רומאנים זעירים למיניהם. צירוף זה דיו להבהיר את העובדה המעציבה, שקראנו את "פביאן" בשל סיבות שקסטנר לא נתכוון להן; מכל מקום, לא נתכוון להן במקום הראשון. כמובן שקסטנר התכוון לכך, שהרומאן שלו יהיה קריא; קסטנר הוא סופר פופולארי המבקש לחדור עם יצירתו לקהל קוראים גדול. אולם מאחורי תיאורי המין שעל גבול הפרברסי המשעשע נשמעת נימת אזהרה חמורה. ב"פביאן" נותן קסטנר תמונה של חברה המתקדמת בצעדי ענק לקראת האבדון; זוהי ברלין של שנות העשרים, ברלין שעל סף הנציונאלסוציאליזם. קסטנר היה מאלה, אשר חזו את הבאות. הוא לא היה היחיד. היו עוד אנשי רוח בולטים (רבים מהם יהודים) אשר הבחינו באותות המפחידים. ידיעתם המוקדמת לא עזרה להם. אזהרותיהם נזרעו לרוח. האומה הגרמנית אטמה את אזניה משמוע. רבים מאנשי הרוח הללו מצאו את מותם במחנות ריכוז. מהם שהלכו בגולה, ואף על רובם של אלה לא שפר חלקם. סופרים כמו קורט טובולסקי וארנסט טולר (שניהם יהודים) אשר כתבו נגד הנאצים והצליחו בשנת 1933 להימלט ולחיות בביטחון יחסי — לא יכלו לעמוד בגעועים למולדתם ובחיים בגולה. שניהם התאבדו.

קסטנר מביע את דעותיו הפוליטיות לא בספרי הילדים שכתב, אלא בספרים למבוגרים. הוא מביע את דעתו, ללא כחל ושרק, בשירים שלו, בחרוזים סאטיריים, עוקצניים, חריפים, קלילים — ועם זאת, רציניים ומרים. קרבת נשמות יש לו לאריך קסטנר עם היינריך היינה, אף הוא סופר

אריך קסטנר, בן גרמניה האחרת

משוקץ ע"י הנאצים. היינה, כמובן, מועד היה להתקפות מצד הנאצים, בשל היותו ממוצא יהודי; אולם הרוח המפעמת את ספריו היתה מרתיתה את דמם של בעלי החולצות החומות, אף אם המחבר היה ארי למהדרין. אגב, ענין המוצא הארי, בכל הנוגע לדמויות מן העבר, היה נתון לשיקולם של ראשי התנועה; כך, למשל, נתפרסם בזמן הרייך ספר המוכיח כי ישו היה ארי.

אריך קסטנר מצטיין בכמה תכונות טובות, שאנו ממעטים למצוא אותן אצל הסופרים בני התקופה. כאמן הוא חסר יומרות. הוא צודק בהכריו על עצמו, כי הוא מורליסטן. אלא שאת הטפות המוסר שלו הוא מוסר לקוראיו לא בדרך ההטפה היבשה, לא בדרך ההתנשאות האינטלקטואלית, אלא בדרך הצחוק, ההומור והסאטירה. ללמד ממש הוא מבקש את הדור הצעיר. וספרי הילדים שלו שייכים לרשימת ספרי הילדים הטובים ביותר, שנכתבו אי פעם. אריך קסטנר אינו מדבר השכם והערב על יעודו האמנותי שלו, כסופרים רבים אחרים. אולם אריך קסטנר מדבר השכם והערב על הגורל הצפוי לעמו ולאנושות באם האנשים לא ינהגו בהיגיון. המילה "היגיון" אהובה על קסטנר. הוא השתמש בה כשהיא היתה מאוד לא פופולארית בגרמניה, כששלטה המחשבה האי-רציונאלית המערפלת. הוא מרבה לכנות את מנהיגי הרייך, יוזמיו ומעריציו בתואר "טפשים":

גרמניה לא תעור לפי פקודתכם

טפשים אתם, ולא אנשי בחירה.

יבוא זמן וידובר בכם:

אלה לא היו ראויים לייצג מדינה.

וקטע אחר באותה רוח:

הרוח נתחלפה. עתה היא שורקת

חי רעמו של ווטאן, עתה שולטת

הטפשות כפולחן עממי.

בית-הספר בו רכש קסטנר את דעותיו והשקפותיו, שלא היו פופולאריות בארצו בשליש הראשון של המאה, אולם הוכיחו את עצמן במרוצת הימים, היה — מלחמת העולם הראשונה. ממנה חזר קסטנר, שגויס בעודו ילד כמעט, כפאציפיסט מוחלט, כמתנגד נמרץ של הלאומניות הגרמנית הקיצונית. (כמוהו כאריך מריה רמרק, למשל). ספר שיריו הראשון פותח בשורות, המרתחות את דמם של המיליטריסטים הגרמניים עד עצם היום הזה:

הגברים נלחמו בצרפת. / אנו הכנסנו את הנשים למיטה. / חשבנו שזה יהיה הרבה יותר יפה. / היינו אז רק בגיל בר-מצווה.

עם עליית היטלר לשלטון, לא עזב קסטנר, כרבים מידידיו, את גרמניה. הוא אמר, כי הוא חייב להיות עד ראייה, וכי יש, לפחות, להתנגד להתנגדות פאסיבית לאדונים החדשים. אחר סיום המלחמה נשאל רבות, מדוע לא היגר. השאלה החוזרת ונשנית הרגיזה את קסטנר. לבסוף הוא פירסם "תשובה הכרחית לשאלות מיותרות":

אני גרמני מדרודן בסאכסוניה

איני יכול לעזוב את מולדתי.

אני כעץ השתול בגרמניה

הצומח או נובל רק בנוף גרמני.

בימי הרייך השלישי פשוט היה לו, לקסטנר, מזל. פעמיים נעצר לחקירה. פעם הובל לבניין הגסטאפו הידוע לשמצה. שם קיבלו אותו כמה אנשי ס.ס. צעירים בצהלה — ראו גם ראו, אמרו, הנה באים אריך והבלשים! מחבר "אמיל והבלשים", באותו רגע, לא היה במצב רוח המתאים לבדיחות. למרבה התמיהה, שוחרר קסטנר, בשני המקרים, כעבור שעות מעטות. המוות הבטוח, כפי הנראה, היה מיועד רק ליהודים בלבד. לארים עוד היה תמיד פתח תקווה. קסטנר, אם כן, המשיך להתהלך חופשי. אולם ספריו נאסרו בגרמניה. כמה פעמים ניתן לו לקסטנר היתר מיוחד לפרסם ספרים בחוץ-לארץ. היו אלה כמה רומאנים קלים ללא מגמות פוליטיות, וכן מבחר מתוך שירי קסטנר, מבחר שנערך על דעת השלטונות התרבותיים של הרייך, ועל כן היו בו רק שירים תמימים ובלתי מסוכנים. ממילא מובן שלא נכללו בקובץ שירים תוקפניים פוליטיים-סוציאליים, מסוג אלה שהבאנו כאן. הקובץ שיצא לאור בשווייצריה בשנת 1936, נקרא, בתרגום מילולי "בית המרקחת הלירי לשימוש ביתי של דוקטור אריך קסטנר". שירים מעטים מתוך הקובץ הנוכח יצאו לאור בשנה האחרונה, בתרגומו של יהודה אופן. יהודה אופן קרא למיבחר הדק שלו "שירים לרפואה". השירים יצאו בצורה מהודרת בהוצאת "עקד". אלא שקסטנר אינו משורר ישראלי, ודקות הקובץ היא, על כן, שלא במקום. יש לומר, כי עקרון הבחירה והתרגום בשירים אלה הוא מתמיה. כאמור, "שירים לרפואה" אושרו ליצוא ע"י השלטונות הנאציים. כלומר, אלו הם שירים שאינם נותנים מושג אמיתי על קסטנר, שספריו נשרפו ונאסרו בגרמניה מדוע עלינו לערוך מבחר בדיוק מקובץ זה, כאשר כל שירי קסטנר כולם, אף המעניינים שבהם, פרושים לפנינו וניתנים לבחירתנו? ולא זו בלבד. עדינות נפשו של המתרגם, שנרתע מן השירים בהם בחל גם הצנוור בגרמניה, מתבטאת אף בתרגומים עצמם. הנה, למשל, השיר "קדמת האדם". (מכיון שההוצאה אמנותית במידה כזו, עד שאין בה זכר לפרטים כה

אריך קסטנר, בן גרמניה האחרת

פרוזאיים כרשימת התוכן, מספרי עמודים, ומספרי שירים, אין לי כל אפשרות לציין מראה מקום). במקור הגרמני כתוב במפורש, כי בני האדם התקדמו עד כדי כך, שהם מרפאים גילוי עריות. אולם בעברית הצנועה שלנו אין מקום לשורה כה נועזת. במקום זאת, כתוב שחור על גבי לבן, כי הם מרפאים סרטן. תיקון זה לא נעשה לשם החרוז — אפשרות כזאת עוד היתה נראית לנו כלגיטימית. אולם ממילא אין כאן כל זכר לחרוז. במקור החרוז בבית בן חמש השורות הוא : א ב א א ב . ואילו בתרגום העברי של יהודה אופן הבית מצלצל כך :

מה שאחר עכול נותר / מעובד לשימוש הבית. / הם בוקעים
אטומים, מרפאים סרטן, / וקובעים בבדיקת סגנון פשוטה / כי
קיסר היה שטוח רגלים.

אולי כוונת המתרגם היא, לראות ב"הבית־רגלים" חרוז. אך אין להכחיש, כי הרגלים של החרוז צולעות. כמובן, ידוע לנו, כי השירה המודרנית ברובה אינה חרוזה. ואכן את ט.ס. אליוט לא צריך לתרגם בחרוזים. אבל את אריך קסטנר יש לתרגם בחרוזים — כי החרוז הקליל הוא קסמו המיוחד. מכל מקום, אין ספק כי פרברסיה מינית אינה זהה עם סרטן.

הצניעות קובעת את סגנונו של המתרגם גם בשירים אחרים, כגון ב"שיר ערש, מצד האב". בשיר ערש זה שר האב לבנו על האשה הבוגדנית, המסתובבת עתה מיידוע היכן. בנוסח העברי שואל האב / — "למי אמך נותנת יד?"

אולם ההסתייגות העיקרית היא, שקסטנר הוא בשורה הראשונה סופר פוליטי. הוא אינו נמנה עם האמנים הגדולים ביותר של התקופה. אולם הוא נמנה עם האנשים בעלי המצפון, ועם בעלי המחשבה ההגיונית. הטפשות, כך סבור קסטנר, היא אם כל חטאת. דיבורו דיבור ישיר, מפורש ושקוף; אין צורך לדוג במעמקים אחרי פירושים ופירושי פירושים. הוא מתבטא באלגנציה; הוא שולט בשפה, בביטוי, בחרוז ובמשקל. כל התכונות הללו חסרות בלבוש העברי. תרגום קסטנר בלי הסאטירות הפוליטיות, הוא כתרגום גיתה בלי פאוסט.

בשנת 1933 שרף גבלס את כתבי קסטנר בשריפה פומבית. החרוז ציין בשעת מעשה, כי הספרים אינם מוסריים. לפי התרגום העברי באמת אין להבין למה ומדוע שרף גבלס שירים תמימים ומבויתים אלה.

נובמבר, 1966

ה'ע'רו'ת

1. Erich Kästner : Emil und die Detektive, 1929.
2. Erich Kästner : Pünktchen und Anton, 1931.
3. Erich Kästner : Der 35. Mai, 1931.
4. Erich Kästner : Das verhexte Telefon, 1931.
5. Erich Kästner : Fabian, 1931.